

ANNKRISTIN LINDSTRÖM
BERTIL LINDSTRÖM

Energien i samhällsutvecklingen

Frågor inför en alternativ framtid

Politiker, såväl på kommunalt som riksplan, har varit och är okunniga i denna ödesfråga. De tror sig gynna ekonomiska intressen som är kortsiktiga. Östhammar är ett skolexempel av högsta rang — man jublade i kommunalpamparnas krets, då Forsmark blev av. Må forskarnas varning väcka människorna — må opinionen mot kärnkraftsbyggen växa stark, stark! Politikerna måste finna andra utvägar för energiförsörjningen än detta vanvett.

(Spontan kommentar bifogad ett av svarsformulären i enkätundersökningen "Tyck om Forsmark — attityder kring ett kärnkraftverk".)

Den ständigt stigande tillväxten inom flertalet samhällsekonomiska områden har hittills betraktats som både nödvändig och eftersträfvansvärd, ja nära nog som en naturlag. Detta gäller både i det kapitalistiska och i det icke kapitalistiska samhället.

Denna snabba tillväxt har emellertid som följd en alltmer märkbar påverkan på vår miljö. På senare år har emellertid allt fler börjat ifrågasätta huruvida den materiella välbefindigheten är värd det pris vi betalar eller ens kommer att kunna betalas i ett längre tidsperspektiv. Man anser att tekniska innovationer kan komma att te sig meningslösa pga de konsekvenser de för med sig på längre sikt. En stegrad bruttonationalprodukt är ju inte liktydigt med förbättrad levnadsstandard för folket. Måste man inte söka mäta livskvaliteten i andra termer? En kvantitativ förbättring bör ersättas med en kvalitativ men då måste värderingarna ändras så att högre prioritet ges sådana ting som inte går att direkt mäta i pengar utan har värde för livsbetingelserna i stort.

Emellertid tycks förespråkare för mänskliga medicinska och sociala aspekter ha svårt för att framlägga och vinna gehör för upplysningar om eventuell inverkan på människor och miljö av t ex "strålningsföroreningar" i jämförelse med den klara redovisning om ekonomiska effekter på företag och samhälle som företrädare för dessa kan lämna.

De avgörande skillnaderna i värderingar enl ovanstående finns inte alltid mellan politisk vänster och höger utan mer mellan vilka som anser att nuvarande utvecklingstrend måste fortgå och de som anser det nödvändigt att utvecklingstrenden bryts. Allt fler forskare hävdar således att ett nytt begrepp "QOL", livskvaliteten, måste ersätta "BNP", bruttonationalprodukten, som välfärdsåtgärd, då ju en framskrivning av nuvarande trend kommer att medföra sådan negativ miljöpåverkan att de därigenom erhållna materiella fördelarna ter sig betydelselösa.

Det är hög tid att styra och använda våra högt stående resurser för att till-

godose långsiktiga livsintressen vilket också innebär ökad medmänsklighet och hänsynstagande till kommande generationer.

Det borde finnas både förutsättningar och behov att mera ta upp långsiktiga politiska problem, typ energiförsörjningen, hos de politiska partierna även om detta kortsiktigt kan innebära impopulära men nödvändiga omprövningar av standardbegreppet. Nu är dock även på det lokala planet, möjligheten till insyn i beslutsprocessen dålig. Väsentliga frågor behandlas i nämnder vars debatter är slutna för allmänheten. Först vid kommunfullmäktigebehandling kan allmänheten delta men då är oftast i praktiken besluten redan fattade. Enligt låginkomstutredningen har stora grupper medborgare endast valtillfällena att göra sina röster hörda. 93% av Sveriges befolkning har aldrig tagit kontakt med någon ansvarig person för att påverka ett beslut.

En upplyst stor opinion, vilken väl måste anses viktig för en sund samhällsutveckling i en demokrati, förutsätter också öppna kommunikationer i viktiga samhällsfrågor. I vårt snabbt föränderliga samhälle innebär detta krav på stora informationsresurser från samhällets sida. Viktigt i sammanhanget är också att ett hänsynstagande till den yttre fysiska miljön torde ha ett ömsesidigt påverkande samband med hänsynstagande till människornas inre, psykiska miljö. Ett förhållande vilket som resultat kan ge fungerande, aktiva samhällsmedborgare.

Det hävdas således ofta att vi för en fortsatt välbefindighetsökning, som också kräver ökade energimängder samtidigt som världens oljetillgångar krymper, är tvungna att offra vissa miljövärden och ta vissa risker. Men få undersökningar har gjorts om hur stora riskerna är och hur mycket vi, som enskilda individer, är beredda att betala.

I Forsmark utanför Östhammar byggs nu ett kärnkraftverk och vi ansåg det väsentligt att söka få reda på vad de människor som får ett kärnkraftverk till granne anser. Hälsades lokaliseringen av kärnkraftverket med glädje eller är man övervägande negativ och oroad över konsekvenserna för miljön eller rädd för strålningsrisken?

Inom ramen för våra begränsade resurser genomförde vi därför under sommaren -73 en enkätundersökning som framlades som trebetygsuppsats vid Uppsala universitet vid Kulturgeografiska resp Sociologiska institutionen. Undersökningen visar på vissa skillnader i inställning till kärnkraftverk. Generellt kan emellertid sägas att skillnaderna mellan de ingående målgrupperna 16-åringar, längre resp kortare teoretiskt utbildade och egna företagare visade sig små. I vissa frågor skiljer sig gruppen kommunalpolitiker dock ganska markant från de övriga.

En majoritet anser att de ej fått tillräcklig information om eventuella risker i samband med driften; kommunalpolitikerna anser i högre grad att informationen varit tillräcklig. De allra flesta vill också ha mer information om hur kommunen ekonomiskt påverkas av lokaliseringen. Vi finner att en majoritet är oroad av den ökade mängden joniserande strålning som de kommer att utsättas för. Men även oron över riskerna för okontrollerbar atombombtillverkning baserad på avfallsprodukten plutonium är stor. Vidare vill en majoritet att en fortsatt utbyggnad av kärnkraftverk i allmänhet stoppas. Här skiljer sig politikergruppens inställning vilken visar mindre oro för eventuella risker än de övriga. Samma förhållande — att politikergruppen är mindre oroad —

gäller för frågan om bedömningen av möjligheten av en kärnkraftolycka vid drift med radioaktivt utsläpp som följd.

De allra flesta instämmer, helt eller delvis, i påståendet att man borde vänta med att bygga fler kärnkraftverk och i stället satsa mera på forskning om utvinnande av energi ur andra källor. En majoritet, förutom bland politikerna, vill också att utbyggnaden av kärnkraftverk i allmänhet stoppas även om detta medför att den materiella välståndsutvecklingen hejdas och eventuellt sänks något.

Intressant är att spekulera i varför politikergruppens inställning i så många stycken skiljer sig från övrigas och ofta är mer positiv till kärnkraften. Denna grupp har onekligen erhållit mer information från kärnkraftproducenterna. Politikergruppen består till större delen av män. Männerna uppger också lägre grad av oro än kvinnorna i undersökningen och männen visar även större förtroende för Vattenfalls information än kvinnorna.

Många av politikerna kan känna någon form av personligt ansvar även om drygt hälften ej anser att de kunnat påverka lokaliseringsbeslutet. Här kan möjligen vissa försvarsmekanismer göra sig gällande och några uppleva undersökningen som en form av angrepp mot eget redan uttryckt beteende genom stadsfullmäktiges enhälliga beslut om tillstyrkande till lokaliseringen. Att undersökningar av detta slag kan vara politiskt känsliga men också väsentliga visar det stora intresse som undersökningen mött men också kritik från ledande kommunalpolitiker.

Många ledande experter och politiker tycks förutsätta att en hejdad standardutveckling ej kan komma att accepteras och att en kritisk inställning till kärnkraften hos befolkningen måste vara — som en politiker uttryckt sig — ett resultat av "skrämselpsykos" eller vara en tillfällig opinion och visa brist på insikt i ekonomiska realiteter. Vissa uttalanden av tekniker och politiker kan således tolkas som en cynisk diagnos att de enskilda människorna är oförmögna till ett ställningstagande och ett medansvar i en så viktig samhällsfråga som kärnkraftens utnyttjande. Vi kan dock inte avgöra om detta är en auktoritär omyndigförklaring av folket, om det är en representativ ståndpunkt hos personer i maktposition eller om det kanske är ett uttryck för faktiska förhållanden.

Generellt sett tycks de i undersökningen deltagande vilja slå vakt om vad man anser vara en god miljö där det finns rent vatten och ren luft samtidigt som man känner behovet av att få flera arbetstillfällen för att kunna "överleva", detta gäller såväl på individ- som samhällsnivå. Tre av fyra av de tillfrågade anser det väsentligt att undersökningar av denna typ görs där man frågar efter vad samhällsmedborgaren har för åsikt i viktiga samhällsfrågor. Man ser möjligen häri ett sätt att, genom att uttrycka sin mening, kunna medverka i samhällsdebatten och påverka sin livssituation.

En sänkning av konsumtionsnivån kan dock medföra stora påfrestningar på samhället då tillväxten som nämnts betraktas nära nog som en "naturlag" för vårt samhälles fortbestånd. Detta samhälle, som hotas om maktförhållandena ändras, har utvecklats mot ett allt mer tekniskt komplicerat samhälle som då fört med sig en allt mäktigare teknokrat-byråkrat-klass, vilken genom gemensamma mål kan bilda en styrande klass genom kontroll över produktionsmedlen. Dessutom kan den koncentra politisk, militär och ideologisk makt till sig. Denna s.k. "elit" har överlägsen kompetens att sköta produktionsmed-

len och kontrollera rekrytering och påverka informationsmedlen vilket gör att den kan legitimera sin maktposition. Dessutom kan den genom att grundläggande behov hos de styrda tillfredsställs och genom höjd materiell standard få de styrdas stöd och på så vis bli kvar vid makten. Denna tekniska elits mål sammanfaller således med den politiska elitens och ett ömsesidigt beroendeförhållande råder. Om avståndet mellan de styrande och de styrda ökar kan genom den minskade synligheten i beslutsprocessen en känsla av att makten utövas av okända krafter komma att öka hos människorna.

Om dessa förhållanden råder kan också ett intryck skapas att besluten är en följd av den teknologiska utvecklingen som sägs kräva produktion i långa serier vilket i sin tur gör produktionen mer rationell, dvs vinstgivande. Ökad kapitalinvestering möjliggörs genom att man ökar försäljningen. Ökad försäljning ger ökad konsumtion vilket således är en nödvändighet för systemets fortsatta utveckling och existens. Målet för den teknokratiska eliten är således en ständigt ökad ekonomisk tillväxt, en tillväxt som vanligen mäts i termen bruttonationalprodukt. Denna mäter emellertid inte enskilda människors ökade standard utan kvantitativa synpunkter för samhället som helhet är helt avgörande. Konsumtionsökningen får ett värde i sig och att köpa ting blir en målsättning i sig.

Förändrade livsförhållanden som vårt högkomplexerade samhälle skapar genom sin snabba utveckling kräver ständig anpassning och ändrade värderingar hos människan. Således borde ett av de mest väsentliga målen för vår psykiska miljövärd vara att söka "skapa" människor som kan ha styrka att möta dessa nya problem innebärande ett befrämjande av individernas förmåga att bemästra en hotfull framtid.

Det slag av samhälle vi vill ha i framtiden måste vi välja nu. Tiden är knapp och skälen därför uppenbara att bereda sig för de förändringar som de allra flesta anser måste komma. En ny livssyn grundlagd på omtanke om det levande måste utvecklas om någon möjlighet att skapa en mänskligare miljö i framtiden skall finnas. Den slitna slogan "människan i centrum" måste bli verklighet i en situation som kan gälla mänsklighetens möjlighet att överleva. Vi måste med kraft ifrågasätta nuvarande livsstil och göra en aktiv mänsklighet till herre över produktion och konsumtion.

Annkristin och Bertil Lindström bygger sin artikel på en höstterminen 1973 framlagd trebetygsuppsats vid Sociologiska resp. Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala Universitet, Tyck om Forsmark — attityder kring ett kärnkraftverk.

Illustrationerna till Gunnar Tibells artikel på nästa sida är följande.

De ryska dockorna i artikelns början är hämtade från Kärnkraftens ABC och används där som illustration till kärnkraftens säkerhet. Bilden från informationslokalen i Ringhals, s. 614, är hämtad från Vattenfalls broschyr om Ringhals, medan bilden med Eiffeltornet, s. 615, är tagen ur Kärnenergin och omgivningen, utgiven av Vattenfall 1973.